

ERDÉLYI MÚZEUM

IX. kötet.

1892.

VIII. füzet.

Columbus Kristóf emlékének.

A „nil admirari“ korszakát éljük. A villamos vasútak, telefonok, tengerek áthidalása és alagútozása, a repülő gépek, kormányozható léghajók tervezőinek kortársai vagyunk. Min csodálkozunk még?

Valjon mit tartunk lehetetlennek, midőn komoly emberek lehetségesnek tartják, hogy Mars bolygóinak lakóival jelzés útján gondolat-közlő összeköttetésben fognak állhatni?

A semmin sem bámulók látványosság számba veszik azon ünnepeket, melyeket az újkor hajnalaként beköszöntő első fölfedező Columbus Kristóf emlékére ülünk. Az emberiség művelt része ellenben azon fölfedezések egyikét ünnepli meg, melyek művelődésünknek az ó-koritól eltérő egészen új irányt jelöltek ki.

„Nil admirari“! Korunk tuzat-embereinek világnézetét jelöli ez csak. A gondolkozó ember mást érez és állít. Minden találmány, fölfedezés annál érdekesebb és értékesebb, minél kevesebb megelőzője volt.

„Mély felindulásba hozhat bennünket, úgymond Peschel, azon kérdés, valjon a tűz mesterséges készítése találmánynak vagy csak fölfedezésnek nevezhető-e? Ha tán az őskor egyik hatalmas gondolkozóját azon vélekedés vezette volna: „Dörzsölés hőséget okozván, valjon nem idézhetnők-e elő a tüzet is a dörzsölési hőség legmagasabb fokozása által?“ — ezzel az okoskodással azon igazság ébredezett volna agyában, hogy a fénylő hőség csupán mennyilegessége és a látó-idegre gyakorolt hatása által különbözik a fénytelen hőségtől, s az ő erre alapított tűzgyúlasztó dörzsölési kísérlete igen, vagy nemmel felelt volna egy a természetnek helyesen föltett kérdésre. Elmeél tekintetében a jégkorszaknak egy oly Prometheusa sem Kopernikus vagy Kepler, sem Champollion vagy Grotefend, sem Kirchhoff vagy Faraday mögött el nem maradtott volna.“

Ezen álláspontból közeledvén amaz oltárokhoz, melyekről nagy férfiak tetteit kegyeletesen ünneplő tüzek füstfellegei a magasba gomolyognak, talán eszünkbe fog jutni, hogy a világegyetem lángelműségének ama szikrái annál fényesebben világítottak, minél homályosabb derengésben folyt le a körülöttök nyüzsgő élet, minél fejletlenebb volt korszakuk műveltsége, egy szóval, hogy a föltalálók és fölfedezők érdeme régiségök egyenes arányában nő.

Olyan érdemek földerítője, szószólójaként föllátni most, midőn Columbus Kristófot az egész világ ünnepli, igen elkésett vállalat lenne. E sorok célja nem is az, hanem csak annyi, hogy mi szintén tanújelét adjuk annak, hogy részt veszünk az emberiség geniuszának tiszteletére rendezett ünnepélyekben, hogy igénytelen, csekély adományunkkal mi is áldozunk a kegyelet oltárán, szóval, hogy mi is lerójuk a hála adóját az emberiség egyik jótévőjének tiszteletére.

Igenis, az egész emberiség egyik jótévőjéről van a szó, úgy hogy indokoltan és méltán mondhatni, hogy az egész újkor művelődése és kifejlődése Columbus Kristóf nagy tettének jelvénye alatt halad.

„Az új világrész kereskedelmi forgalmával és a tengerészet tökéletesbítése által egy fél évszáz óta Európához mindinkább közelítve, fontos befolyást gyakorolt azon nemzetek politikai intézményeire, eszméire, és hajlamaira, melyek az Atlanti oceán látszólag mindinkább megkeskenyülő völgyének keleti szélével határosak.“ (Humboldt S. II. 340.) Azon férfiú szavai ezek, ki mint a tudomány úttörője és herosa, Columbus Kristófnak, a tett emberének méltó rangtársa. Ama férfiú szavaira annál nagyobb súlyt kell fektetnünk, mert ő már 1833-ban állítá fel Columbus Kristóf számára az aere perennius ama szép emléket, melyet az irodalom e cím alatt: „Examen critique de l'histoire de la géographie du Nouvean Continent et des progrès de l'Astronomie nautique dans le XV. et XVI. siècles“ és egyszersmind Ideler e cz. német fordításában: „Kritische Untersuchungen über die historische Entwicklung der geographischen Kenntnisse von der Neuen Welt und die Fortschritte der nautischen Astronomie in dem XV. und XVI. Jahrhundert“ ismer.

Humboldt S. volt legméltóbb arra, hogy Columbus K. számára amaz elévülhetlen irodalmi emléket föllálítsa, mert ha Columbus Kr. az új világot a térben és a valóságban felfedezte, Humboldt S. a tudományosság birodalmában ismertette azt.

Humboldt S. 1799-től 1804-ig az Új világban időzvéen, számos híressé vált s eredetileg többnyire francia nyelven írt munkában új világitásban tünteté föl Amerika középső részét, s ezzel együtt azt, mely kiválóan Columbus Kristóf működési tere volt. Azonkívül Humboldt S. Kosmos-ának tetemes része is, de kivált e mű II. kötetének VI-dik fejezete érdekesnél érdekesebb adatok, nézetek, bírálatok és megvilágítások alapján domborítja ki Columbus Kristóf jellemrajzának képét. Lerajzolja elfogulatlan higgadsággal, de kegyelettel is, és távol marad a későbbi bírálók szélsőségeitől.

Humboldt Sándor kalauzolásá mellett belátjuk, hogy Columbus Kristóf sem szent nem volt, sem a későbbi (1577—1579) Drake Ferencz martalócz alakjához nem hasonlítható. Humboldt S. Columbusa méltán mondhatná magáról: Homo sum, nihil humani a me alienum puto.

Mindazonáltal igen eltérő, s különösen az újabb időben kedvezőtlen vélemények is terjedtek el Columbusról. Majdnem 400 éven át csorbíthatatlanul zöldelt Columbus Kristóf dicsőségének babékoszorúja. Csak a mi napjainkban kezdék tépegetni. Ócsárlói¹⁾ azt hozzák föl, hogy a történeti események megbíráló a leggyakrabban a sikernek tömjéneznek. Azokkal szemben, kik Columbuszt szellemi reformátornak, a klerikális békók szétbontójának híresztelik, felhozzák gáncsolói, hogy Columbus Kristóf majdnem a csúszás-mászásig a barátok uszályhordozója lett volna. Míg egyesek őt lobogó szövétnekkal az újkor csarnoka elé állítják, felhozzák ellenzői, hogy nála senkisem hódolt inkább a középkor túlélt képzeteinek, hogy nálánál rajongóbb alak nem létezett. Azok ellenében, kik Columbus mély tudományosságát és serény tanulását magasztalják, azt állítják kicsinylői, hogy soha az övéhez hasonló állású férfiú az exact kutatás eredményei irányában akkora lenézéssel nem viseltetett, mint ő. Míg művészek alakját oly állásban ábrázolják, melyben keze a földtekén nyugszik, kérelhetetlen kritikusi azt fogják rá, hogy még a földgömb alakja iránt is kételkedék.

„Kitűnően jártas volt-e tengerész léteére a hajózás szakmaiban?“ kérdi S. R., s azt feleli, hogy „Nem“!

„Megállhattak-e tervei egy szigorúan bíráló tudományos vizsgálat előtt?“ — „Nem!“ — „De hát miben állott az ő nagysága, ereje?“ „Ő

¹⁾ Köztük első helyen Dr. Sophus Ruge „Die Weltanschauung des Columbus“ (Drezda, 1876. G. Schönfeld kiadása).

mint fanatikus rajongó elfogultan ragaszkodott önalkotta mysticus világhoz, elfogultan és mértéken túl hitt tekintélyekben.“ „Minden gondolata idegenekre támaszkodik; csak az a módszer, a melylyel amazokat rendszerré forrasztja, mondható az ő tulajdonának.“ „Valamennyi tétel, melyet ama rendszerből következtet, hibás, mindaz mit föltételez, célját téveszti.“ „Magasztalják azon lángelméjü tervét, hogy nyugatnak teljesen ismeretlen tengeren keresztül hajózott; de az a gondolat nem az ő agyában fogamzott meg.“ „Csak tette áll fönn, az bizonyos!“ „De az egy beszámíthatlan rajongónak a tette. És ha azon célból, hogy azt értéke szerint megmérlegelhessük, indokai után kérdezősködünk, még az a tett is, attól félek, nem fog már többé tiszta fényben ragyogni.“ „Igaz ugyan, hogy minden történelmi nagyságot csak korának és ennek nézetei alapján szabad megbírálni; de kortársai közt, habár azok is egymással versenyezve ismeretlen tengereket bátran átszeltek, hiába keresek hasonló irányu szellemet.“ „Columbus e tekintetben is, mondhatom, nem nagy embernek, hanem különczként tűnik föl.“

Sophus Ruge Columbus ellenében azonkívül még két jelentékeny német tudós véleményére is hivatkozik, így Humboldtéra, mely szerint Columbus a mennyiségtani előismeretek akkora hiányosságát és a képzelő tehetség akkora tévelygését árúlja el, hogy az bennünket méltán meglep, — azután Peschelére, ki oly értelemben nyilatkozott, hogy a génuainak vállalata legnagyobb részt tévedéseknek csodálatos szövevényén nyugodott, továbbá, hogy tervezeteit csupán téves képzelmekre alapította. Sőt magának Columbusnak szavait idézi Columbus ellen. „Indiai útam kivitelében“, mondja Columbus, „észbeli következtetések, mennyiségtan és világtérképek mitsem használtak nekem. Egyszerűen beteljesedett az, mit Jezsajás próféta megjövendölt.“ Columbus e szavakat élte végén, 1504-ben, 18 hónappal halála előtt, a „profecias“ című szakaszban írta. Ezen íratról azt mondja ugyan Hnmboldt S., hogy az részben túlteszi magát az emberi elme korlátain, de mentőségül hozza föl, hogy Columbusnak aggkorában kimondott nyilatkozatai egykori cselekedeteinek *valódi* indokaival annyival inkább ellentétben állnak, minél inkább beborúlt elméje és a mystikus theologia szövevényeiben eltévelyge.

De fogjuk Sophus Ruget szavánál. „Csak tette áll fönn!“ mondja Columbusról, „az bizonyos.“ És alább így szól Sophus Ruge:

„Igaz ugyan, hogy minden történelmi nagyságot csak kora és ennek nézetei alapján szabad megbírálni.“ Lássuk tehát mindenek előtt, minő volt Columbus kora, hogy fölötte e szempontból igazságosan ítélhessünk. Columbus Kristóf Ramusio és a spanyolok szerint 1430-ban, vagy 1436-ban (ezt az adatot Navarrete és Humboldt védi), Spotorno s a francziák véleménye szerint Columbus 1446-ban, más adatok és egybevetések, s különösen a Németországban uralkodó nézet alapján mondhatni 1456-ban született. Meghalt 1506-ban. Kortársa vala tehát Hunyadi Jánosnak, I. Ulászló, V. László, Mátyás, II. Ulászló királyainknak. A német birodalomban akkor II. Frigyes uralkodott és utána I. Miksa császár, kit „az utolsó lovagnak“ ezímez a német történelem. Spanyolországban akkor kath. Ferdinánd arragoniai király uralkodott; titkára volt a felette tudós Anghierai Petrus Martyr. Izabella, Castilia királynéja és Ferdinánd neje, később Columbus Kristóf leghatásosabb és eltántoríthatatlan pártfogója lett. A kereszténység trónján VI. Sándor pápa vagyis Rodrigo Lenzolio Borgia ült, egykori magyar főpap, t. i. egri püspök, pétervárad apát¹⁾, utána III. Pius, II. Julius és X. Leo pápák kormányozták a kereszténységet. VI. Sándor már 1493. május 4. kelt bullájával fölosztá a világot, illetőleg az újonnan fölfedezendő világrészeket az u. n. demarcatio, másként repartitio vonala, vagyis egy délkör által, mely az azori és kanári szigetektől 100 mfnyire lett volna húzandó. „Igy ketté hasítá ama pápa a földtekét mint egy almát, egyik felét Castiliának, másikat Portugáliának nyújtván.“ Minden, mi a délvonaltól nyugatra esék, Castiliának volt szánva, a mi pedig kelet felé feküdt, Portugáliának. „A mi korszakunkban ama matematikai részrehajlatlanság“, úgymond Peschel, „nagyon tetszett volna. De akkor, midőn sem készülékek-, sem módszerekkel nem rendelkeztek, hogy a délkörök egymástól való távolságait meghatározhassák, a midőn a térképek a valódi téarányoknak csak torzképeit tükrözték vissza, a földtekére irányozott ama sújtás teljes sötétségen ment keresztül.“ II. Julius pápa 1506-ban ismétlé ama fölosztást.

Columbus fiatal korába esik a mozgatható betűkkel való könyvnyomtatásnak feltalálása, Columbus után kitör az ő korában is már lappangva elkészülő reformáció, mely a renaissance nyomaiban haladt előre.

¹⁾ L. Fraknoi Vilmos, Erdődi Bakócz Tamás élete, 48.

Az egyetemeknek jóval Columbus kora előtti alapítása, különösen a bolognai jogtudományi egyetem, és a tételes jog behozatala által a pápa kizárólagos tekintélye amúgy is már tetemesen megcsorbult.

Azon korba esik az ozmánok betörése, egyidejűleg első ízben megingatják a társadalom addigi egyensúlyát, a magyar, később a német pórháború socialis mozgalmái, mert ama kor tükre nem csak fényes képeket, hanem foltokat is tár elénk. Ide tartozik a bölcséletnek, különösen a scholastikus philosophiának hanyatlása.

Az igazság elhomályosításához hozzájárultak a phöniciektől félrevezetés végett kieszelt földrajzi csodaregék, az u. n. teratologiai mesék, melyek a föld ismeretlen részeit szörnyekkel népesíték be.

Az ellenlbasok létét és lehetőségét tagadó egykori patristica bölcsélet viszhangja pedig nem csak megelőzte, hanem még sokáig túlélte Columbus korát. Nem utolsó rezgése szólal meg Keplernek egy sajtószertü agyrémében. Miután t. i. „De stella Martis“ cz. könyvében a föld és hold kölesönös vonzásának számadatait közölte és az árapály tünetét ama vonzás bizonyítékául felhozta vala már, 10 évvel később (1619) azon agyrémnek hódol, hogy a föld, miként a „Harmonice mundi“-ban leírja, élő állat, melynek czethalszerű lélegzése, a naptól függő időszaki álma és ébredése közben a világtenger dagályát és apályát okozza.¹⁾

De mi több, az emberi képzelődés és csodás rezgéseinek egyik legkirívóbb példáját Newton szolgáltatja, ki az Apokalypsis alapján Dániel negyedik állatának tizenegyedik szarva iránt komoly kutatásokba bocsátkozott. (Brewster, Life of Newton 1891. 279. Humb. Krit. Unters. I. 37. Jegyzet.)

De a példabeszéd nem ok nélkül tartja: gyomot hiába tépsz, rossz pénz el nem vész. A babonának gyökere szintén elpusztíthatlan. Még Columbus korában is élt a *sötétség tengerének*, a pép-tengernek híre, melylyel a puniak versenytársaikat megfélemlíteni és a tengertől visszaretteneni iparkodtak. Ama tengert főlemlíti Seneca, leírja Festus Avienus. Az arabok a Canári szigetek új fölfedezése után sem kételkedtek még a nyugati tengernek, mint a sötétség tengerének bejáratatlanságában.^{2) 3) 4)} A középkor földleírói kőszobrokat említenek

¹⁾ Humb. I. Kosmos III. 19.

²⁾ Peschel, Geschichte d. Z. der Entd. 42. — ³⁾ Szt. Brandanus regéje. — ⁴⁾ Ezzel

ama tenger ó-világi partján, melyeknek föliratai vagy alakjai a hajósokat óva intik, nehogy nyugat felé vitorlázni merészkedjenek. Még XI. Lajos francia király korában rebesgeti Jean de Baeuveau, Angers püspöke, hogy a Gibraltari szoros egyik szigetén afféle kőszobrok állnak, kulcsokat tartanak kezükben, hogy azokkal az Atlanti ocean kapuját a hajósok előtt elzárják. Mindezeket Columbus is ismerte, mert ama mesék Pierre d' Ailly (Alliacus bibornok) „Imago mundi“ cz. művében is befoglalják. Ama munka pedig Columbusra a legmélyebben ható befolyást gyakorolta, mert fő olvasmánya volt.

De nem csak a babonaság, hanem a tudatlanság, sőt az iskolai képzettség hiánya is jellemzők a fölfedezések korát. Legmagasb állású férfiak nálunk és a külföldön még az írás-olvasás mesterségébe sem voltak beavatva. Bizonyítja ezt ama kor számos oklevelén, a magas rangú kiállítók vagy tanúk idegen kéztől jegyzett névírások mellett díszlő sok kereszt. (Lásd Bakacs Tamás, Mátyás király életrajzában Fraknoi Vilmostól a mellékelt oklevelek facsimilé-it.) Ez pedig természetes, hisz Amerika fölfedezésekor a könyvnyomtatás félszázados jubileumát sem ülhette még, úgy hogy Columbus Kristóf és kortársai ifjú korukban még kéziratu könyvekre voltak utálva.

Mily indokolással lehetne Columbus Kristófot — korszaka mértékét alkalmazva — a tudatlanok közé sorozni; őt, ki 14 éves koráig a paviai iskolákat s az ottani egyetemet is látogatta¹⁾, hol a latin nyelven kívül mértant, földrajzot, csillagászatot és nauticát tanult; őt, kinek kedvencz olvasmánya Alliacus bikornok „Imago mundi“ cz. műve volt. Tudjuk, hogy Columbus e könyvtől még első útja alkalmával sem vált el. E munka pedig visszatükrözteté Bacon Roger, a középkor legnagyobb tudósának, mathematicusának világnézetét, Columbus tehát Alliacus (Pierre d' Ailly) révén az ó- és középkor cosmographiai tudományosságát birtokába ejtette, mert d' Ailly Bacont, illetőleg „Opus majus“ cz. művét írta ki.²⁾

vonatkozásban áll az „Almagrurim“ (csalódottak), állítólag arabs tengeri tévelygők regéje, kik a legenda szerint 1147 körül K. u. Lissabon feől kísérlették meg a nyugati tenger bejárását

¹⁾ Ujabb időben ezt kétségbe vonják, s azt állítják, hogy Columbus Kristóf csak elemi iskolai képzésben részesült Genuában, különben mint inas és segéd apja műhelyében a posztó-készítés mesterségét tanulta csak. (Dr. Joh. Rein, Geogr. . . . Abhandlemgen I, 25.)

²⁾ Humb. Krit. Unters. I. 74. és Kosmos II. 287.

Hogyan volna szabad azt, kit az akkori világban élő legnagyobb tudós (physicus, orvos, csillagász), kit a firenzei Toscanelli Pál levelezésre méltatott, tudatlannak nevezni? Talán mert a portugál junta de mathematicos 3 tagja: Diego Ortiz, centa-i püspök, Mestre Rodrigo és Josepe, két zsidó orvos, Columbus fejtegetéseit nem helyeselték, midőn ő előttük és Behaim Márton, a junta 4-ik tagja jelenlétében tervét előadta, mely szerint Ázsiát a nyugati úton el lehet érni, — és érveit elégteleneknek jelentették ki?

Itt meggondolandó, először hogy Behaim Columbus pártjára állott, másodsor hogy a junta, ámbár Columbus tervét kalandosnak, kivihetetlennek, sőt istentelennek bélyegezte, mégis azon utógondolattal élt, hogy az idegen férfiú tervének megvalósítását maga megkísérelendi, és így a dicsőség- és nyereséget majd magának megkaparítja. ¹⁾

Vagy szégyenére válik-e, hogy a salamanca-i cathedaticos, azaz a salamancai egyetem tanárai sem egyhangulag fogadták el Columbus tervezetét?

Talavera, később granadai érsek, ugyanis a vállalat ellen nyilatkozott, Diego de Deza pedig, később sevillai érsek, pártolta. De ezen vizsgáló bizottság ellenérveit a szent írásból, továbbá — miként Humb. S. kimutatja, ²⁾ nem L. Annaeus Senecától, hanem annak atyja M. Annaeus Suasoriae cz. művéből merítette, összetévesztvén utóbbiak közül az egyiket a másikkal. És azért állíták, hogy 3 év alatt sem lehetne az ő világ keleti széléhez érkezeni. Azonkívül felvilágosít bennünket Columbus fia, Fernando, az atyjáról írt életrajzban, hogy atyja ama bizottság előtt érveinek csak egy részét adá elő, nehogy titkát elárulván, esetleg megint úgy járjon, mint Portugália juntájával, melynek egyik tagja (Don Diego Ortiz) azt tanácsolá, hogy Columbus tervét az ő hozzájárulása nélkül foganatosítsák. „Különben“, úgymond Fernando, „ama bizottság tagjai sokkal együgyüebbek valának, mintsem hogy azt megérthették volna, a mit apja előttük, még pedig fontos oknál fogva, csak részben fejtegetett.“ ³⁾

A portugálokat sújtó eme gyanú vagy vád, Columbus hajósnaplójának egyik megjegyzésén alapul. ⁴⁾

¹⁾ Krit. Untersuchungen, I. 103.

²⁾ Krit. Unters. I. 151. jegyz.

³⁾ Krit. Unters. I. 103.

⁴⁾ Peschel gesch. der Entdeck. 112. Jegyzet 1.

A legsúlyosabb vád Columbus tudományos képzettsége ellenében az lehetne, hogy ő a földet a valónál sokkal kisebbnek képzelé. A király és királynőhöz intézett levelében azt mondja Columbus még 1503-ban, hogy a föld sokkal kisebb, mint közönségesen hiszik. „Ismétlem Felseégeiteknek,“ írja Jamaikából 1503. jul. 7-én, „hogy a föld távolsem akkora, mekkorának azt közönségesen képzelik.“¹⁾

De Columbus e tévedésében az egész tudós világ, nemcsak Toscanelli, hanem 1682-ig még Newton is osztozott. Newton mint tudjuk, sokáig (1666-tól 1686-ig) nem merte a nehézkedés törvényét és eredményét levezető számításait közzé tenni, mert a holdnak és földnek a valóság szerinti kölcsönös vonzását az ő számításai értékénél nagyobbnak tapasztalta. Ezen oknál fogva csak 1682-ben, azon perczen győződhetett meg nevét halhatatlanná tevő eszméjének helyességéről, midőn Picard fokmérésének eredményét és ezzel a föld sugarának valódi, az annalélőtte képzelnél tetemesen nagyobb hosszát megtudta. Amerika felfedezése óta akkor 190 év tünt le a mulandóság tengerében.

Komolynak lehetne azt a vádat is venni, hogy Columbus az ó-világ nyugoti és keleti partja közti távolságot szintén kellelénél kisebbnek, t. i. a föld területének egy harmadául képzelte, hogy ő ennél fogva azzal ámitotta önmagát, hogy Ázsia keleti partjait, Kathai és Zipangu kincsekben gazdag országait könnyű szerrel elérheti.

De nem képzélé-e ugyanezt Toscanelli, azon kor lehiresebb *physicusa*, szaktudósa?

E tudós, valamint Pierre d'Ailly, Bacon Roger s az ő tanítványukként Columbus is — Aristoteles, Seneca, Strabo műveinek bizonyos tételeiből következteték, hogy a tenger, mely Európát, Afrikát Ázsia keleti partjaitól elkülöníti, csak 130 hosszúsági fokra terjed ki: Toscanelli azonkívül térképet is rajzolt azon levelekhez, melyeket első ízben Hernando Martinez lissaboni kanonoknak írt. Ama térkép még csábítóbban tünteti föl az érintett tengeren való átkelés lehetőségét. Mert egyrészt a Canari szigetek, másrészt Zipangu (Japan) a hozzájuk tartozó világrészek partjaitól jókora távolságra rajzolják, minél fogva a köztük képzelt tenger a képzeleti térképen még inkább megkeskenyült. Az átkelést megkönnyebbiteni látszott még egy, ama szigetek közti térnek közepe táján, a ráktérítőtől kevéssé északra

¹⁾ Krit. Unters. I. 86., 521.

rajzolt kis sziget: Antilia, alkalmasint a Plato- és Solonféle Atlantis s a Szt. Brandanus regebeli sziget emlékének maradványa. Ennyire törpült össze az Atlantisról szóló rege, mely a K. e. VI-ik százig visszafelé nyomozható és egy nyugoti szárazulatnak ókori sejtelmét árulja el. Már az ókorban sem hihették, hogy a föld felületének azon nagy része, mely az ó világgal szemben fekszik, pusztán víztől legyen borítva; ennek az ó-koriak nézete szerint az arányosság és egyensúly feltevései is ellen mondanának. Pedig azon hypothesis visszhangja még Ritter Károly művéből is kihallható. Ezen hypothesis uralma alatt keletkeztek Aristotelesnél és tanítványainál a mienkkel ellentétes féltekén állítólag létező szárazulatokról szóló hypothesisek; Cratesnél az egyenlítői tengertől állítólag délre lakó aethiopiaiakról szóló rege; Strabo második világa (*ἄλλη οἰκουμένη*); Mela alter orbis-a; Cicero két földöve, melyek egyikének szigetein ellenlábaink laknak; Mela négy földrésze (terra quadrifida vagy quatuor habitationes). Pythagoras híve Philolaus szintén ily értelemben tanítá, hogy az Antichthon, vagyis földünknek a mienkkel ellenkező fele a mienkkel együtt a központi tűz körül párhuzamosan kering. Így keletkezett Theopompos Meropis-a, azaz tőlünk északnyugatra fekvő szárazulatának és a Plutarch-féle Kronos-i v. Saturnus-i szárazulatnak regéje.

Mindezek visszhangjaként halljuk a keresztény századokban a Szt. Brandanus úszó szigetéről szóló regét. A Boldogok szigetére emlékeztető ama szent sziget azonban a felfedezésekkel lépést tartva annál inkább eltávozik az ó-világ ismeretes tájaitól nyugat felé, annál inkább meghátrál az Atlanti oceán legmesszebb eső távolaiába, minél inkább tágul nyugat felé az emberiség látóköre.¹⁾

Mindezen mondák-, regék- és meséknek kétségtelenül nagy befolyásuk vala tengerész Henrik herczeg ideje és a tengerész vállalatok megindulása óta oly tekintetben, hogy az utazók semeit az Atlanti oceán nyugati, titokban rejlő távoli vidékei felé irányítsák. E tervezésekre bizonyosan éppen oly serkentőleg hatottak, miként másrészt Polo-ék, Zeni ék, Pordenonei Odoriko és Mendeville lovag útleírásai az ázsiai Keletnek indítandó szárazulati utazási vállalatok folytatására buzdítottak.

Columbusnak mindezekről bizonyosan tudomása vala, hisz 1470—1484. Portugaliában igen mozgalmas múlt után élvén, mindent újra kezdé átolvasni, mi őt fölvilágosíthatta és megerősíthette

¹⁾ Peschel, Gesch. d. Zeitalters stb. 38.

azon eszméjében, hogy a mongolok nagy khánjának birodalmát nyugat felé irányzott tengeri úton feltalálhatja. Olvasmánya kiterjeszkedik a szentírás ó-testamentomi részére, az apokryph művekre, az egyházi atyák exegesiseire szintűgy, miként az ó-kori remek-írókra, Ptolomäus-, Aristoteles-, Strabo- és Senecára. Különösen meghatotta utóbbinak Medea cz. tragoediájából a kardal e jóslata:

„Venient annis saecula seris
 Quibus Oceanus vincula rerum
 Laxet, et ingens pateat tellus
 Tethysque novos detegat orbes
 Nec sit terris ultima Thule.“

(Eljő majdan századok múlva az idő, midőn a világtenger és a határtalan föld föltáruul, új országok kideríttetnek és a földre nézve elérhetetlen Thule többé nem létezik.“)

Ez eszméje és annak helyessége iránti bizalmának erős horgonyává lett. Azonkívül elolvasá és megismerkedék a későbbi középkor bölcsészzeivel és kosmographusaival, különösen a XIII-ik századéival, midőn Baco Roger, Scotus Miklós, nagy Albert (Albertus Magnus) és Beauvais-i Vincze gondolatvilága fénysugarak gyanánt a középkor sötétségén átvillant. De főleg Petrus Alliacus „Imago mundi“ cz. műve vala az ő tanulmányainak tárháza. Kétségtelen, hogy Columbus igen sokat, sőt sokkal többet olvasott, mint a mennyit szelleme a rendelkezésére álló időben elemzőleg feldolgozhatott. Ő maga felemlíti élte utolsó előtti évében a tudományok és jártasságok azon ágait, melyekkel kora ifjúsága óta mintegy 50 évig foglalkozott.¹⁾

Mindenekelőtt értett Columbus Kristóf tulajdonképi mesterségéhez a tengerészethez, mert a páviai egyetemtól eltávozása, azaz 14 éves kora óta egész életét a tengeren töltötte.

„Legfiatalabb koromban,“ úgy írja fennemlített levelében, „tengerészszé lettem s tengeri útaimat a mai napig folytattam . . . . A hol eddig az emberek a tengereken hajózva megfordultak, ott mindenütt jártam én is.“ Columbus beútaza a Földközi tengert. Itt

¹⁾ Krit. Unters. 37., 38. E levélből valószínűvé lesz, hogy Columbus 1446-ban született. Mert Páviát és egyetemét 14 éves korában elhagyván, csak akkor lehet eléggé érett a mennyis., természett. tudományágak művelésére vagy inkább megkezdésére. Az 1504-től 50 évvel visszazámított és pedig 1454, ebből levonva 14-et: maradna 1448. A feltételezett születési évek közül pedig az 1446-iki legközelebb esik ahhoz t. i. 1448-hoz.

Chios-on fordult meg, mely akkor a genuai Giustiniani család birtoka volt; Cyprus szigete közelében néhány genuai gályát vezényel a velenceiek elleni háboruban; ő egyszersmind Christofal Colombo el mozo — Sabellico szerint hírhedt és rettegett kalóz, — valamint Francesco Colombo, francia tengernagy hajóin is szolgált. Mindkettő atyafiságára Columbus Kristóf annál büszkébb vala, mert ő maga igen szerény polgári családból származott, úgy hogy ifjabb korában a téli hónapokat, midőn akkori viszonyok szerint a hajózás szünetelt, a takács mesterséget űző atya — Colombo Domokos műhelyében — gyapjú gyaratolással szokta hasznosan eltölteni. (?) ¹⁾ Fiatalabb korában anjoui René király szolgálatában Tunis felé vezénylette a reá bízott hajót. Azonkívül F. Guinea partjára, sőt mi több „Ultima Thule“-valószínűleg Izlandra is vitték vállalatai. Azért találoán és oly szépen jegyzi meg róla Peschel Oszkár: „Könnyen képzelhető, hogy oly férfiú, ki Afrikának az egyenlítő alatti partjait és a legmagasb fekvésű északi vidékeket Izlandig meglátogatta, ki a sarkesillagot egyszer tetőpontjában, máskor látóköre szélén látta, — bármily távol eső partot elérhetetlennek nem tarthatott.“

Hogy pedig Columbus Kr. vállalatát mennyire merésznek, vakmerőnek, sőt kivihetetlennek tartották még kortársai is, az a hajós legénységnek toborzásánál tűnt ki. Művelődéstörténetileg felette tanulságos, hogy még a börtönökben sínlő fegyenczek sem szánhatták el magokat arra, hogy a nyugoti útra a Palos kikötőben készen horgonyzó hajócskákra bízzák életüket, habár bűnpereik sőt büntetéseik elengedését kilátásba helyezték a hatóságok; annyira rettegett akkor még mindenki a sötét tenger (mare tenebrosum) minél ismeretlenebb, annál megfélemlítőbb veszélyeitől, képzelt szörnyetegeitől, rémeitől, kísérteteitől. Csak midőn Pinzon Alonzo Márton gazdag, tekintélyes és népszerű tengerész két öcscsével együtt Columbushoz csatlakozott, csak akkor kerülte el utóbbi a veszélyt, hogy egész vállalata az utolsó perczben hajós legénység hiánya miatt dugába dőljön.

Ma, midőn az Atlanti tenger szélességét, mélységét, áramlatait, időszakai szeleit ismerjük, midőn viharait a tengerészeti meteorologiai hivatalok a telegraf segélyével minden kikötőben jókor előre mondják, midőn fucstelepeit és uszó jéghegyeit a hajósok megkerülni tanulták, midőn a gőzerő a viharral daczolva egy-egy járműven sok ezer útast

¹⁾ Dr. Johannes Rein, Geogr. u. naturw. Abhandlungen. I., 26.

7—14, sőt megtörtént már, hogy 6 nap alatt is, azon continensre szállít, hol az ó-kor regéje szerint a Jupiter által oda száműzött Saturnus mély álomban szenderge, ma, midőn egyes merész férfiak törékeny sajkán kelhetnek át amaz egykor annyira titokszerű tengeren, midőn O- és Új-Anglia kereskedői egymásnak minden reggel a tőzsde árfolyamát megsürgönyzik: gyermekesnek tetszhetik a XV. század legelszántabb férfiainak ama féelme. De annak idején az átkelés megkísértése olyan okszerűtlennek látszhatott, mintha világtalanok az Argonauták útjára szánták volna el magokat. És méltán, mert a tengerészet még igen kezdetleges járművekkel rendelkezett. Való ugyan, hogy a Britanniát meghódító normannok hajói már sokkal tökéletesebbek valának az ó-koriaknál. Tőlük tanultak az olaszok és szaracénok. A XII. század óta a delejes iránytű alkalmazása a partok melletti oldalgástól és veszélyeitől menté meg a hajókat. Ezek mind egyre nagyobbodtak úgy, hogy a portugálok és spanyolok Columbus korában már 2—3 fődélzetű vitorlás hajókat építettek.

Mindazonáltal ama hajók, mostani óriás tengeri hajóink fedélzetéről szemlélve, csak dióhéjhoz hasonlítanak. Ugyanis Columbus 1492-ben Palosból elindulván mindhárom hajóján csak 90 ember van vagy fér el, átlag 30 egy-egy hajón. Második útján 17 hajón 1500 ember, átlag 86 egy-egy járművön; harmadik útazása alkalmával 6 hajón 200 ember, átlag 33 egy-egyén; negyedik útjára 4 hajón 150 embert vitt, egy-egy hajón 38-at. Általán véve a XV. század folyamában a legnagyobb hadi hajók a hajós legénységen kívül egyenkint legföljebb 500 harczost szállítottak el, a legnagyobb kereskedelmi hajók pedig csak 500, legföljebb 1000 tonnások valának. Columbus hajói közül csak a „Sta. Maria“ vala ú. n. „Nao“ azaz teljes hajó, teljes fődélzettel és 170 tonna vitelképességgel, a másik kettő a „Pinta“ (azaz a festett) és „Ninna“ (azaz a gyermek) a carabelas cz. közészerű nagyságú és 3 árboczos járművek osztályából való lévén, középett nyitva és csak mellső, hátsó végén vala fődélzettel ellátva. A „Ninnát“ csak 3 szögletes azaz latin vitorlák hajtották. Mindhárom jármű közül a „Pinta“ volt a leggyorsabb vitorlázó.

Columbus hajói szintén delejes iránytűvel valának ellátva. De a delejtű keleti és nyugoti elhajlása és a delejes elhajlás nélküli vonal még ismeretlenek voltak. Olyan természetű ívnek az Azori

szigetek közelében (Flores szigetétől nyugotra 3 hosszúsági fok távolságban) megejtett észlelése és fölfedezése Columbus elévülhetlen érdeme.¹⁾ Ámbár azon alkalommal is végzete, mely egész életében üldözte és lényét oly rejtélyessé tette, sajátserü ellenmondásba sodorta szellemét.

Mert ugyanazon alkalommal a sarkcsillag elhajlását hibásan észlelvén, azt következtette, hogy a föld nem gömbalaku. Harmadik utazása alkalmával pedig, midőn Paria öble dk. bejárásánál, a Canal du Serpent-ban Trinidad szigetének délnyugoti csúcsánál a Fövény-fok előtt horgonyzott, hallván a rettenetes zajt, melyet az Orinoco árja és az egyenlítői áramlat összeütközése ott okoz, látván a hegy-magasságra föltornyosuló hullámokat, melyet az árok ama találkozására okoz, — a természettani tüneményt egészen helyesen felfogta és magyarázta ugyan, de a középkori kosmographiák tévútait megdönthetetlen igazságokul tekintvén és azokat az észlelt meglepő tüneménnyel összeegyeztetni óhajtván, a következtetések oly rendszerét eszelte ki magának, melynek végső tétele azon képtelenség állításában tetőzött, hogy a föld *körte alakú*. Nézete szerint ott tornyosul föl a föld először, mert azon egyenlítői vidék mérsékelt éghajlata csak úgy magyarázható, másodszer mert a tenger felületét rohamos árként elborító édes víz tömegének iszonyú gyorsasága csak onnan származhatik, mivel az e körte alakú föld legmagasb, az éghez legközelebb tájáról, a *paradicsomból* lezúg.

Ez ötletben badarságnál egyebet nem lehetne látnunk, ha nem

¹⁾ A Columbus által észlelt O-foku izogon helye, most már csak találgatás, egybevetés útján sejtethető; Humboldt Kosmosa (I. 188.) szerint az azori Flores sziget délkörénél 3 hosszúsági fokkal nyugotabbra esett, míg a „Kritische Untersuchungen“ cz. művében, (II. 42.), az állítatik, hogy Columbus a 0-vonal helyéül az azori szigetektől 5 fok. nyugoti távolban képzelhető délkört kiszámította. Ellenben dr. Julius Hann azt állítja, hogy Columbus 1492. sept. 13-án az Azoroknál Corvo szigettől $2\frac{1}{2}^{\circ}$ keletre eső távolban egy elhajlás nélküli vonalon ment keresztül, midőn azt észlelte, hogy az iránytű elhajlása az északkeleti irányból az észak-nyugoti irányba átsapott. Tényleg még 1600-ban az O-vonal Afrika közepén, nyugoti Oroszországon, Finnországon, Norvég- és Svédországon, az Atlanti tengeren az Azores szigetektől nyugotra eső vidéken vonult át. Dél-Amerika martvonalát pedig az Orinoco és Essequibo folyók torkolatai közt szelte. Valószínű, hogy Columbus említett felfedezése idején ama vonalnak hasonló iránya volt.

tudnók, mekkora buzgalommal keresték ama korban a paradicsom helyét és hogy e feladat megoldásának megkísérlése, valamint a rege-szerű János főpap birodalmának folytonos, bár sikertelen kutatása, kivált a portugálok részéről mennyi fontos földrajzi fölfedezésnek okozója lön. János főpap birodalmával a folytonos kutatások folya-mában az emberek úgy jártak, miként szt. Brandanus legendaszerű szigetével, t. i. hogy az keletről mindinkább nyugat felé vonult vissza az emberek képzeletében. János főpap birodalmát is eleinte Ázsia legkeletiebb részeiben, Mongolországban keresték, míg végre annak helyét Hábesben (Abyssiniában) vélték föltalálni, kivált midőn ama hegyes vidék keresztény lakóira, a koptokra és azok régi szt. írásaira akadtak. A középkor kosmographiája azonban nemcsak a paradicsom-ot kereste a földön, hanem az Ördög kezének szigetét¹⁾ is elhelyezte tengereinek térképein.

Alighogy Columbus képzeletének sajátzerű szökkenései egyike gondolkozóba ejt vala a fölött, valjon ép vagy háborodott elmével van e dolgunk, — már ismét lángelméjü ötleteinek egyikével lep meg, hogy t. i. a delejtű elhajlási fokai a földrajzi hosszúság meghatározására alkalmazhatók lennének, (habár nem alkalmasak, mert a delejes elhajlási vonalok nem délkör alakúak, és azért sem, mer ingatagok), valamint később 1576-ban, a lehajlást mutató delejtű fel-találtatván, Gilbert azon műszer segítségével a sarkmagasságot vagy földrajzi szélességet határozta meg. Sőt Humboldt Sándor abbeli né-zetének is ad kifejezést, hogy azon fontosságnál fogva, melyet Colum-bus kortársai az elhajlás nélküli és délkörnek tartott vonalnak tulaj-donítottak, Columbus mindjárt első útazása után, midőn az udvari kegy iránta tetőpontját érte el, arra törekedett, hogy ama *termé-szettani* határvonalat állami határvonallá változtassa át, azaz a demar-catio vonalául elfogadtassa.²⁾

(Folytatása következik.)

TERNER ADOLF.

¹⁾ Isla de la Man Satanaxio. E fölött egy kéz látszott meg, mely nappal a vizen kívül mozgott, de éjjel a vidék lakóit a tenger mélységeibe huzta le. Ama kéz, azon kor nézete szerint, nem lehetett egyéb mint az ördög keze. Bianco András 1436-ból származó térképén az alvilágot is oda helyezé (Malte Brun, Précis de la géographie universelle, I. 529. ff.)

²⁾ Kosmos II. 318. I., 431.